

УДК 347.1-048.65(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.2.07>

Юрій Іванович Чалий,

*кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
навчально-науковий інститут № 5,
кафедра цивільного права та процесу (доцент);*

 <https://orcid.org/0000-0002-3641-0760>,

e-mail: ychaluy66@gmail.com

**ЗАОХОЧУВАЛЬНІ НОРМИ ЯК ІНСТИТУТ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА
УКРАЇНИ**

Зазначено, що заохочувальні норми, якщо їх оцінювати за ознакою методології правового впливу, становлять автономний інститут цивільного права. Ці норми не належать ані до системи норм про цивільну відповідальність, ані до системи норм про забезпечення виконання зобов'язань. До нормативного угруповання, що утворює означений інститут, входять не лише законодавчі заохочувальні норми, а й заохочувальні положення (умови) приватноправових договорів. Цей інститут потребує подальшого розвитку шляхом удосконалення загальних положень цивільного законодавства про заохочення.

Ключові слова: заохочення, система заохочувальних норм цивільного права, заохочення як інститут цивільного права, заохочувальні норми цивільного права, заохочення як правові засоби забезпечення виконання цивільних зобов'язків, норми цивільного права.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Правові норми будь-якої галузі права здатні ефективно реалізувати свої регулятивні властивості лише в системному взаємозв'язку з іншими нормами тієї самої галузі права. Тільки в результаті системної дії ті чи інші правові вимоги можуть забезпечити належний режим упорядкування певних видів суспільних відносин.

Цивільне законодавство України характеризується незначною кількістю заохочувальних положень. Аналіз їхнього змісту та місця закріплення в текстах відповідних нормативно-правових актів порушує питання щодо системної кваліфікації цього масиву норм: чи є він субінститутом одного з відомих інститутів цивільного права України, чи окремим його інститутом, який ще не здобув визнання в такому статусі в цивілістичній доктрині та юридичній практиці. Пошук відповіді на це питання становить мотивацію для проведення цього дослідження та визначає його основний зміст.

Стан дослідження проблеми

На момент підготовки цього матеріалу нами не виявлено цивілістичних досліджень, у яких можна було б знайти відповідь на сформульоване вище питання. Станом на теперішній час констатується наявність лише кількох робіт, у яких коментується специфіка практичної реалізації заохочувальних положень Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)¹ [1, с. 121; 2, с. 131–132; 3, с. 207–208; 4, с. 12–13; 5, с. 27–28], а також розглядаються понятійні ознаки цивільно-правових заохочень та проблеми застосування цих засобів забезпечення виконання цивільних обов'язків [6; 7; 8]. Питання визначення місця заохочувальних норм у системі цивільного права України згадані дослідники, як і інші, не порушували.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення місця заохочувальних норм у системі цивільного права України.

Зазначена *мета* досягається шляхом оцінки заохочувальних положень цивільного права України щодо їх відповідності ознакам цивільно-правового інституту, що й становить *завдання* цього дослідження.

Наукова новизна дослідження

Науково новими є положення про те, що заохочувальні правила цивільного права є, по-перше, окремим інститутом цивільного права, а по-друге, цей інститут складається не лише з відповідних норм цивільного законодавства (норм у вузькому розумінні), а й заохочувальних положень, які формуються сторонами в умовах приватноправових договорів.

Виклад основного матеріалу

Перш ніж перейти до визначення місця заохочувальних норм та їхньої функціональної ролі в системі цивільного права, необхідно встановити обсяг цих норм².

---

¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.03.2003 № 435-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 17.05.2025).

² Слід пояснити, що йдеться не лише про заохочувальні норми у вузькому значенні, а й про інші заохочувальні положення, які не є власне нормами. Як відомо, традиційний підхід, вироблений загальною теорією права, за критерієм так званої нормативності (одним із проявів якої є загальнообов'язковість виконання законодавчих приписів), передбачає розмежування між власне нормами законодавства та іншими регулятивними чинниками, які не наділені цією ознакою (ненормативними положеннями). До останніх, зокрема, належать заохочувальні положення (умови) приватноправових договорів. Щодо їх позначення у цій статті іноді допускається вживання терміна «норма» або похідних від нього слів, що слід розуміти як умовне слововживання.

Цивільно-правові заохочувальні положення в нормативно-правових актах України не можна розпізнати за зовнішніми ознаками, тобто за використанням законодавцем специфічної та сталої термінології (так званих термінологічних маркерів)¹, а лише шляхом аналізу змісту таких положень. Своєю чергою, змістовний аналіз всього цивільного законодавства з метою виявлення в ньому всіх можливих заохочувальних положень також є доволі складним завданням (а подекуди майже неможливим), адже це законодавство становить колосальний нормативний масив, який до того ж постійно змінюється. Станом на сьогодні дослідники визнають заохочувальними нормами ч. 3 ст. 14, ч. 3 ст. 883 ЦК України та частини 2, 3 ст. 149 Кодексу торговельного мореплавства України (далі – КТМ України)² [1, с. 121; 2, с. 132; 3, с. 207–208].

На наше переконання, право підрядника на ощадливе ведення робіт також має ознаки позитивного стимулювання, що дозволяє норму ч. 2 ст. 845 ЦК України кваліфікувати як заохочувальну [6, с. 79]. Заохочувальними властивостями, вважаємо, наділені і правила ст. 777 ЦК України, згідно з якими наймачеві майна, котрий належно виконує свої обов'язки за договором найму, надаються переважні права перед іншими особами на укладення договору найму на новий строк або на придбання речі / предмета найму в разі її продажу³. Ці переважні права також можуть бути кваліфіковані як додаткові заохочувальні можливості наймача, яких він набуває через належне та систематичне виконання своїх обов'язків.

Отже, можна говорити про наявність у цивільному законодавстві України загальних норм про заохочення, закріплених у ч. 3 ст. 14 ЦК України, та певної незначної кількості спеціальних заохочувальних норм: ст. 777, ч. 2 ст. 845, ч. 3 ст. 883 ЦК України, ч. 2, 3 ст. 149 КТМ України.

Названими вище законодавчими правилами заохочувальні положення цивільного права не вичерпуються. До останніх слід віднести й деякі норми актів органів місцевого самоврядування. Наприклад, з метою стимулювання громадян щодо підтримання ними в населених

---

¹ На жаль, законодавець не застосовує подібних термінологічних маркерів.

² Кодекс торговельного мореплавства України : Закон України від 23.05.1995 № 76/95-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-вр> (дата звернення: 17.05.2025).

³ Про ознаки, за допомогою яких можуть розпізнаватися заохочувальні положення цивільного права в нормативних джерелах, йшлося в одній із наших попередніх публікацій (див.: Чалий Ю. І. Поняття цивільно-правових заохочень. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. Вип. 4 (107). С. 71–84. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.4.07>).

пунктах належного стану будинків, прибудинкової території, об'єктів міської (селищної, сільської) інфраструктури територіальні громади регулярно проводять відкриті конкурси «Двір зразкового порядку», «Краща вулиця міста (селища, села)», «Краща клумба» тощо. Із цього приводу виконавчими органами територіальних громад виносяться рішення про затвердження порядків проведення вказаних конкурсів, де закріплюються, зокрема, власне заохочувальні положення [6, с. 80]. На підставі таких норм проводяться процедури щодо визначення переможців зазначених конкурсів та заохочення цінними подарунками, присвоєнням їм почесних звань тощо¹.

До заохочувальних положень цивільного права безумовно слід віднести також індивідуальні заохочувальні положення цивільно-правових договорів [6, с. 77–78]. Такі положення характеризуються специфікою їх об'єктивації. У переважній більшості випадків заохочувальні умови договорів, як, власне, й інші договірні умови, є доступними для сприйняття лише самим сторонам договору, що є цілком зрозумілою обставиною. Винятками можуть бути випадки виникнення спорів між сторонами таких договорів та судового розгляду зазначених спорів, у результаті вирішення яких та подальшої публікації в офіційних джерелах інформації про зміст винесених судами рішень (інших актів) відкривається можливість опосередкованого ознайомлення із заохочувальними умовами таких договорів для невизначеного кола сторонніх осіб.

Попри відзначену своєрідну латентність заохочувальних положень (умов) приватноправових договорів і відсутність у них ознак загальнообов'язковості, вони все ж мають ураховуватися під час визначення масиву заохочувальних положень цивільного права, оскільки ці так звані індивідуальні норми за своєю праворегулятивною силою не лише не поступаються заохочувальним нормам законодавства (нормам у вузькому розумінні), а й можуть навіть мати над ними певний пріоритет (абз. 1 ч. 3 ст. 6 ЦК України).

За ознакою варіативності суспільних відносин, що потребують правового впорядкування, жодна з інших галузей права України не може конкурувати із цивільним правом. Ця обставина пояснює об'єктивну необхідність видового та підвидового розгалуження власне нормативних та інших юридикорегулятивних положень цієї правової галузі. Виходячи із цього, наявність у цивільному праві різновеликих

---

¹ Про затвердження порядку проведення у 2019 році на території м. Миронівка відкритого конкурсу «Двір зразкового порядку» з нагоди 400-річчя м. Миронівка : рішення виконавчого комітету від 31.07.2019 № 215 // Миронівська міська рада : офіц. сайт. URL: <https://myronivka-mrada.gov.ua/docs/228151/> (дата звернення: 17.05.2025).

системних нормативних утворень – підгалузей, інститутів, субінститутів тощо – є іманентною властивістю цієї галузі права України.

Факт визнання певної групи правових положень інститутом тієї чи іншої галузі права вказує на те, що подібне мінісистемне утворення здатне забезпечити цілісне, відносно закінчене регулювання якогось виду (підвиду) суспільних відносин [9, с. 248; 10, с. 184]. Практичною метою створення будь-яких правових інститутів є прагнення законодавця запровадити стабільний і завершений правовий режим упорядкування певного виду (підвиду) суспільних відносин. Своєю чергою, сумарний прояв інституційних правових режимів і є загальним регулятивним проявом цивільного права (іншої галузі права) в цілому.

Коли виникає потреба у кваліфікації певного, вже наявного угруповання норм як інституту цивільного права або коли такий інститут ще лише належить сформувати та запровадити у сферу регулювання суспільних відносин, основним методологічним підходом має стати обґрунтування того, що це наявне (чи створюване) нормативне угруповання виконує (має виконувати) відносно автономну праворегулятивну функцію в межах цієї галузі права. Інакше кажучи, інститутоутворювальним чинником є практична необхідність у досягненні через системний прояв певних юридичних нормативних або ненормативних регулятивних чинників специфічного правового режиму або, що те саме, особливої функції, яка не може бути реалізована через інші інститути (субінститути) цієї галузі права. Водночас слід наголосити, що функція того чи іншого правового інституту завжди реалізується за допомогою притаманної лише йому регулятивної методології, інакше це нормативне утворення буде зайвою правовою сутністю. Отже, у цивільному праві інститути класифікуються не лише за предметною ознакою (тобто за тим, які види (підвиди) суспільних відносин вони регулюють), а й за ознакою методології впорядкування, тобто способів, якими здійснюється правове регулювання. На цю обставину свого часу звертав увагу О. С. Іоффе, позицію якого підтримують сучасні дослідники [11, с. 258] і з якою ми також солідаризуємося.

Хоча й з певними застереженнями, про які йтиметься далі, угруповання цивільно-правових нормативних та ненормативних заохочувальних положень (заохочувальних договірних умов) усе ж може бути назване інститутом цивільного права України. Серед ознак належності тих чи інших праворегулятивних положень до правових інститутів теоретики права насамперед називають те, що такі угруповання мають бути спрямовані на впорядкування однорідних суспільних відносин [10, с. 184; 12, с. 140; 13, с. 149] або на окрему ділянку (фрагмент, сторону) однорідних суспільних відносин [14, с. 250]. Саме на окремий аспект упорядкування цивільних відносин – забезпечення виконання цивільних обов'язків – спрямований регулятивний вплив

цивільно-правових заохочувальних положень. Здебільшого ці обов'язки є відносними, однак, як зазначалося вище, не виключається можливість забезпечення й обов'язків абсолютного характеру¹. Отже, однорідність предмета, на який спрямовано регулятивний вплив заохочувальних положень цивільного права, полягає в тому, що цим предметом є будь-які цивільні відносини, у межах яких існує потреба та принципова можливість застосування заохочень як засобу забезпечення виконання обов'язків.

Утім, основним інститутоутворювальним чинником для цивільно-правових заохочувальних положень, на нашу думку, є все ж їхня специфічна методологія впорядкування зазначеного вище аспекту цивільних відносин, а також особливі правові функції. Відомо, що належне виконання цивільних обов'язків, окрім заохочень, забезпечується також відповідальністю (ч. 3 ст. 14 ЦК України) та засобами забезпечення виконання зобов'язань (глава 49 ЦК України)². З огляду на функціональну суміжність заохочень із цими двома цивільно-правовими інститутами доцільно здійснити порівняння саме цих трьох правових засобів, щоб встановити автономність заохочень або ж, навпаки, дійти висновку про відсутність у них такої праворегулятивної автономності.

---

¹ Нагадаємо, що на початку основної змістовної частини цієї статті згадувався приклад проведення територіальними громадами відкритих конкурсів із метою позитивного стимулювання власників (володільців) нерухомого майна до належного утримання ними своїх будинків, об'єктів, що належать до малих архітектурних форм, земельних ділянок, на яких розташовані ці будинки чи інші споруди, тощо. З юридичної точки зору проведення подібних конкурсів має на меті заохочувальне забезпечення виконання абсолютних обов'язків учасників цивільних правовідносин (ч. 4 ст. 319, ч. 1 ст. 322 ЦК України).

² Засоби забезпечення виконання зобов'язань чомусь не названі в ч. 3 ст. 14 ЦК України серед інших засобів забезпечення виконання цивільних обов'язків. Можна припустити, що законодавець у цій загальній нормі свідомо не згадував спеціальні види забезпечення, такі як неустойка, порука, гарантія, завдаток, застава тощо. Ці засоби, як відомо, стосуються виключно забезпечення виконання зобов'язальних обов'язків. Натомість заохочення та відповідальність є універсальними засобами забезпечення, а тому законодавець, імовірно, згадав у загальному правилі ч. 3 ст. 14 ЦК України лише про них. Водночас задля системної завершеності цієї загальної норми, на нашу думку, було б доцільно включити до неї згадку про способи забезпечення виконання зобов'язань (глава 49 ЦК України). З. В. Ромовська вважає, що відсутність у ч. 3 ст. 14 ЦК України вказівки на засоби забезпечення виконання зобов'язань, передбачені главою 49, є недоліком законодавчої техніки (див.: Ромовська З. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс : підручник. Київ : Атіка, 2005. 560 с.).

Обмеженість обсягу виконання цього публікаційного матеріалу не дає змоги здійснити розгорнуту порівняльну характеристику конструкцій заохочення, цивільно-правової відповідальності та засобів забезпечення виконання зобов'язань. Зазначимо лише їхні основні спільні та відмінні риси. Об'єднувальною ознакою всіх трьох засобів, як уже зазначалося, є їхнє призначення (функція) – забезпечення належного виконання цивільних обов'язків. Проте й за цією ознакою існують певні відмінності між заохоченнями й відповідальністю, з одного боку, та засобами забезпечення виконання зобов'язань – з іншого. Найбільш принципові відмінності проявляються в методології впливу порівнюваних правових засобів на учасників цивільних правовідносин.

По-перше, якщо відповідальність і засоби забезпечення виконання зобов'язань (глава 49 ЦК України) впливають на зобов'язаних учасників цивільних правовідносин через загрозу застосування несприятливих майнових наслідків, то заохочення покликані викликати в таких учасників інтерес до виконання покладених на них обов'язків перспективою надання їм додаткових майнових (іноді немайнових) благ. Отже, принциповою методологічною відмінністю є те, що застосування заходів цивільно-правової відповідальності та засобів забезпечення виконання зобов'язань (глава 49 ЦК України) є прикладами так званого негативного забезпечення, тоді як реалізація заохочувальних засобів – позитивного забезпечення. Таким чином, хоча всім трьом порівнюваним правовим засобам притаманна функція забезпечення виконання цивільних обов'язків, заохочення досягає подібного функціонального результату шляхом позитивного стимулювання зобов'язаних учасників цивільних правовідносин.

По-друге, заохочення стимулюють зобов'язаних учасників виконувати обов'язки не просто належно (статистично нормально), тобто з дотриманням тільки мінімально достатніх вимог, а з докладанням максимально можливих зусиль (найбільш якісно, швидко, ощадливо в інтересах правоможного учасника правовідносин тощо). Важливо також зробити наголос і на тому, що при застосуванні заохочувального впливу на зобов'язаних учасників правовідносин докладання згаданих вище максимальних зусиль здійснюється ними за вільним вибором, тобто цей елемент поведінки є їхнім правом, а не обов'язком.

По-третє, порівняння конструкції заохочень із цивільно-правовою відповідальністю свідчить, що останній засіб виконує не лише функцію власне забезпечення належного виконання цивільних обов'язків, а й переслідує мету відновлення майнового стану (компенсацію особистих немайнових втрат) потерпілої від правопорушення особи, а також виховні цілі, що досягаються застосуванням до правопорушника відповідних негативних санкцій. До речі, в разі остаточної

реалізації засобів забезпечення виконання зобов'язань (глава 49 ЦК України), що настає внаслідок їх порушення, ці засоби втрачають свою основну функцію – спонукання боржника до належного виконання обов'язків – та перетворюються на інструмент, за допомогою якого відновлюються майнові чи інші права (інтереси) кредитора. У такому разі також можна говорити про досягнення виховних цілей через застосування до правопорушника несприятливих для нього майнових наслідків (втрата ним завдатку, предмета застави, майна, що було предметом притримання, тощо). Натомість застосування заохочень не має на меті відновлення майнових чи інших втрат учасників цивільних правовідносин: фактичні обставини, за яких застосовуються цивільно-правові заохочення, не пов'язані з необхідністю відновлення майнового чи іншого стану потерпілої особи. Праворегулятивні можливості заохочень обмежуються функціями позитивного забезпечення (стимулювання) виконання цивільних обов'язків та позитивного вихованого впливу на учасників цивільних правовідносин¹.

Таким чином, специфіка цивільно-правових заохочень як юридичної конструкції дає підстави говорити про її відносну самостійність. Варто звернути увагу на те, що сам законодавець, закріплюючи заохочення в положеннях ЦК України, досить чітко протиставляє їх відповідальності та засобам забезпечення виконання зобов'язань (глава 49 ЦК України). Підтвердженням цього є редакція вже неодноразово згадуваної ч. 3 ст. 14 ЦК України, у якій заохочення та відповідальність визначаються окремими засобами забезпечення виконання цивільних обов'язків. Хоча в нормі ч. 3 ст. 14 ЦК України, про що вже йшлося, не згадуються засоби забезпечення виконання зобов'язань (глава 49 ЦК України) як конструкція, що разом із відповідальністю протиставляється заохоченням, однак аналіз подальших норм ЦК України підтверджує висновок про те, що й ці дві конструкції законодавець розрізняє.

---

¹ Більш деталізована характеристика цивільно-правових заохочень наводиться в наших попередніх публікаціях (див.: Чалий Ю. І. Поняття цивільно-правових заохочень. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. Вип. 4 (107). С. 71–84. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.4.07>; Чалий Ю. І. Заохочувальні норми цивільного права України: характеристика на елементарному рівні // Цивілістична спадщина Олександра Анатолійовича Пушкіна (Харківська цивілістична школа) : монографія / В. М. Василенко, Ю. М. Жорнокуй, О. Л. Зайцев та ін. ; за ред. В. В. Сокурєнка. Харків : ЕКУС, 2025. С. 318–333; Чалий Ю. І. Проблеми застосування заохочень у цивільному праві. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. Вип. 3 (106). С. 55–64. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.3.05>).

Окрім наведеної вище кваліфікації заохочувальних положень цивільного права щодо їх самостійності за критеріями предмета, методу та функцій впорядкування, вони мають бути оцінені також з огляду на їхню спроможність забезпечити режим цілісного та завершеного правового регулювання відносин щодо виконання цивільних обов'язків¹. Відповідність останнім критеріям свідчатиме про те, що цивільно-правові заохочувальні положення є не випадковою (простою) сумою праворегулятивних елементів, а становлять хоча й невелике, проте системне утворення.

Цілісність регулятивної дії заохочувальних правових положень цивільного права слід шукати в їхній внутрішній (змістовній) зорганізованості. Подібні положення згруповуються навколо реалізації ідеї про необхідність наявності в цивільному праві окрім правових засобів, що спонукають до належного виконання обов'язків застосуванням негативного впливу (відповідальність, засоби забезпечення виконання зобов'язань), а також засобів, які забезпечували б виконання цивільних обов'язків здійсненням позитивного стимулювання носіїв цих обов'язків. Якщо для ілюстрації цієї внутрішньої зорганізованості за приклад обрати лише заохочувальні норми ЦК України, то неважко буде помітити, що між загальними та спеціальними заохочувальними положеннями цього кодифікованого нормативно-правового акта існує логіко-правовий зв'язок: загальні правила визначають підстави виникнення власне заохочувальних правовідносин (ч. 3 ст. 14 ЦК України), а спеціальні описують окремі юридичні конструкції заохочень у конкретних видах зобов'язальних правовідносин (ст. 777, ч. 2 ст. 845, ч. 3 ст. 883 ЦК України). Отже, заохочувальні положення ЦК України є нормативною мінісистемою, а не простою сумою праворегулятивних елементів.

Водночас ця мінісистема заслуговує критики щодо її недостатньої спроможності охопити своєю регулятивною дією всі види цивільних відносин, у яких такі правові засоби потенційно могли б бути застосовані. Як це випливає з аналізу норм цивільного законодавства, заохочення запроваджуються в ньому переважно шляхом описання нечисленних спеціальних конструкцій, які, до того ж, переважно

---

¹ Нагадаємо, що суцільність (цілісність) і завершеність правового регулювання одні науковці розглядають як головне призначення інститутів права (див., напр.: Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. С. 248), а інші – як основні їхні ознаки (див., напр.: Теорія держави та права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. С. 184). На наш погляд, суперечності між наведеними позиціями не існує, оскільки призначення правових інститутів одночасно є їх однією з конститутивних ознак.

мають форму імперативних правил (винятком можна вважати лише положення ст. 149 КТМ України)¹. Такий виклад нормативного матеріалу створює хибне враження про те, що заохочення допустимо застосовувати лише в тих конкретних правовідносинах, у яких сам законодавець прямо передбачив таку можливість, формулюючи відповідні спеціальні імперативні заохочувальні норми. Насправді ж ч. 3 ст. 14 ЦК України вказує на те, що заохочення можуть встановлюватися не лише актами цивільного законодавства (тобто спеціальними нормативними приписами), а й договорами. Декларативні згадки в чинній нормі ч. 3 ст. 14 ЦК України про заохочення та відповідальність як засоби забезпечення виконання цивільних обов'язків, а також твердження, що заохочення встановлюються договором або актом цивільного законодавства, не дають потенційним учасникам договірних цивільних відносин чіткої уяви про конструкцію заохочень, яку можна було б покласти в основу формулювання договірних умов заохочувального характеру. Отже, понятійні обриси заохочувального механізму, на наше переконання, мають бути сформульовані або в самій ст. 14 ЦК України, або в іншій статті глави 2 ЦК України. Це могла б бути наступна після ст. 14 ЦК України стаття, наприклад ст. 14-1, повністю присвячена закріпленню найзагальніших положень про забезпечення виконання цивільних обов'язків. У такій статті (назва якої могла б бути «Забезпечення виконання цивільних обов'язків») доцільно закріпити: а) констатацію того, що забезпечення виконання цивільних обов'язків досягається шляхом застосуванням відповідальності, засобів забезпечення виконання зобов'язань та заохочень; б) дефініцію цивільно-правових заохочень (з метою системної завершеності положень, що конструюються, можна також розглянути питання закріплення в цій статті дефініцій цивільної відповідальності та засобів забезпечення виконання зобов'язань); в) підстави застосування всіх

---

¹ Такий методологічний підхід чи недбале ставлення до законодавчої техніки викладення заохочувальних норм має критикуватися, оскільки ніяких політико-правових чи інших причин для формулювання цих норм як імперативних не існує (див.: Чалий Ю. І. Заохочувальні норми цивільного права України: характеристика на елементарному рівні // Цивілістична спадщина Олександра Анатолійовича Пушкіна (Харківська цивілістична школа) : монографія / В. М. Василенко, Ю. М. Жорнокуй, О. А. Зайцев та ін. ; за ред. В. В. Сокуренька. Харків : ЕКУС, 2025. С. 331). З приводу критики імперативності положення ч. 3 ст. 883 ЦК України висловлювали свої думки й інші дослідники (див.: Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій України, науковців, фахівців. Т. 9, ч. 2: Побутовий підряд. Будівельний підряд. Підряд на ПП, НДР та ДКТРЗ / В. І. Крат, Ю. В. Мица та ін. ; за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2020. С. 209–210).

трьох засобів забезпечення виконання зобов'язань; г) положення про те, що якщо інше не передбачено вимогами законодавства, форма домовленості, якою встановлюються ці засоби забезпечення, її зміст, порядок виконання та припинення визначаються за домовленістю сторін.

Також варто зазначити, що розширення сфери застосування заохочень у цивільних правовідносинах шляхом збільшення кількості спеціальних заохочувальних норм у ЦК України слід визнати менш вдалим підходом. Цивільний кодекс України передусім орієнтований на формулювання положень принципового значення, які слугують джерелом основних праворегулятивних імпульсів, що конкретизуються у спеціальних нормах інших законів і підзаконних нормативно-правових актів.

Висновки

Заохочувальні норми цивільного права не належать ані до системи норм про відповідальність, ані до системи норм про забезпечення виконання зобов'язань. Між цими трьома групами норм не існує кореляції у вигляді співвідношення загальних і спеціальних положень або співвідношення правових явищ, де одні виступають родовими (норми про цивільну відповідальність і забезпечення належного виконання зобов'язань), а інші (норми про заохочення) – різновидами перших. За ознакою методології праворегулятивного впливу заохочувальні положення посідають самостійне місце, що дає підстави оцінювати всю системну сукупність таких положень – до якої слід віднести не лише законодавчі заохочувальні норми, а й заохочувальні умови приватноправових договорів – як відносно автономний інститут цивільного права. Цей інститут потребує подальшого розвитку шляхом удосконалення загальних положень ЦК України про заохочення.

Список бібліографічних посилань: 1. Ярема А. Г., Карабань В. Я., Кривенко В. В., Ротань В. Г. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : у 4 т. Київ : А.С.К. ; Севастополь : Ін-т юрид. досліджень, 2004. Т. 1. 928 с. 2. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2020. 928 с. 3. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій України, науковців, фахівців. Т. 9, ч. 2: Побутовий підряд. Будівельний підряд. Підряд на ПП, НДР та ДКТРЗ / В. І. Крат, Ю. В. Мица та ін. ; за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2020. 328 с. 4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за ред. В. М. Коссака. Вид. 2-ге, змін. і допов. Київ : Істина, 2008. 992 с. 5. Цивільний кодекс України. Станом на 01 січня 2023 р. : наук.-практ. комент. / за заг. ред. Є. О. Харитонова,

О. М. Кааітенко. Київ : Норма права, 2023. 1424 с. **6.** Чалий Ю. І. Поняття цивільно-правових заохочень. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. Вип. 4 (107). С. 71–84. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.4.07>. **7.** Чалий Ю. І. Заохочувальні норми цивільного права України: характеристика на елементарному рівні // *Цивілістична спадщина Олександра Анатолійовича Пушкіна (Харківська цивілістична школа) : монографія / В. М. Василенко, Ю. М. Жорнокуй, О. Л. Зайцев та ін. ; за ред. В. В. Сокурєнка*. Харків : ЕКУС, 2025. С. 318–333. **8.** Чалий Ю. І. Проблеми застосування заохочень у цивільному праві. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. Вип. 3 (106). С. 55–64. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.3.05>. **9.** Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с. **10.** Теорія держави та права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с. **11.** Адамова О. С. Визначення поняття інституту права // *Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16–17 трав. 2014 р.) : у 2 т. / відп. за вип. В. М. Дрьомін*. Одеса : Фенікс, 2014. Т. 1. С. 257–260. **12.** Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС ; Освіта України, 2017. 320 с. **13.** Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козьбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с. **14.** Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

Надійшла до редколегії 20.02.2025

Прийнята до опублікування 15.05.2025

Chalyi Yu. I. Incentive Rules as an Institution of Civil Law of Ukraine

It is noted that incentive rules, if assessed by the methodology of legal influence, are an autonomous institute of civil law. These rules are neither part of the system of rules on civil liability nor of the system of rules on enforcement of obligations. There is no correlation between the rules on civil liability and the rules on ensuring proper performance of obligations, as well as incentive rules, as between general and special provisions or between legal phenomena, some of which are a kind and others are, respectively, a variety of the former. The regulatory grouping that forms the civil law institution of incentives includes not only legislative incentive provisions, but also incentive provisions (conditions) of private law contracts.

The basis for the institutional separation of statutory and non-statutory incentive provisions (incentive terms of private law contracts) is primarily the legal regulatory methodology. Its fundamental difference is that the application of civil liability measures and remedies to enforce obligations are examples of so-called negative enforcement, while the implementation of incentives is positive enforcement.

Incentives encourage obligated parties to fulfil their obligations not just properly (statistically normal), i.e. in compliance with only the minimum sufficient requirements, but with the maximum possible effort (most efficiently, quickly, economically in the interests of the legally entitled party to the legal relationship, etc.) When applying incentives to obligated parties to legal relations, such parties make their best efforts at their own discretion, i.e. this element of behaviour is their right, not their obligation.

Another specific feature of the regulatory effect of incentives is that, unlike civil liability and means of ensuring proper fulfilment of obligations, they are not aimed at restoring property or other losses of participants to civil legal relations, since the actual circumstances under which civil law incentives are applied are not related to the need to restore the property or other status of the injured persons.

Keywords: incentives, system of incentive rules of civil law, incentives as an institution of civil law, incentive rules of civil law, incentives as legal means of ensuring the fulfilment of civil obligations, rules of civil law.

